

WYNIKI BADAŃ SONDAŻOWYCH NA GRODZISKU II W CIEPLEM, POW. TCZEW

Grodzisko wczesnośredniowieczne Ciepłe II w rejestrze grodzisk pomorskich W. Łęgi oznaczone jest jako Ciepłe I¹. Położone jest w odległości około 300 m w kierunku południowo-wschodnim od PGR Ciepłe i około 250 m na wschód od wysokiego wzgórza.

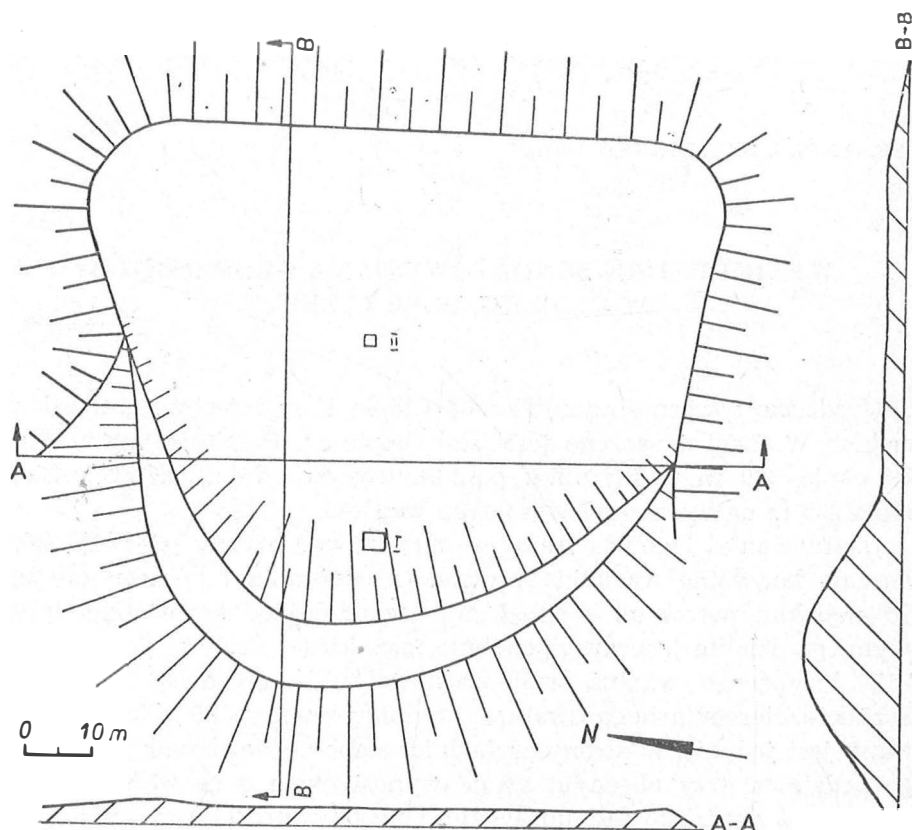
Usytuowanie jego na samym skraju wysoczyzny nadwiślańskiej stwarzało korzystne warunki obronne. Od południa i północy otoczone było głębokim parowem, a od strony zachodniej od pozostałego terenu wyżynnego dzieliła je prawdopodobnie fosa, której ślady w postaci wgłębienia biegnącego wzdłuż wału zachowały się do dziś. Obiekt ten, o kształcie nieregularnego owalu, o średnicy wnętrza 85 × 80 m, obwarowany jest jedynie od strony zachodniej słabo zachowanym wałem, którego podstawa przy obecnym stanie wynosi około 8 m szerokości (ryc. 1). Ponieważ grodzisko jest uprawiane i ulega systematycznie niszczeniu, wobec tego podjęte prace sondażowe miały charakter badań ratowniczych. Były to pierwsze prace tego typu, przeprowadzone na tym grodzisku. Celem ich było rozpoznanie chronologii, stratygrafii i charakteru obiektu.

Dotychczas przeprowadzone przez pracowników Muzeum Archeologicznego w Gdańsku badania powierzchniowe dostarczyły zaledwie kilku fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej. Ponadto w odległości zaledwie 15 m od podnóża wału od zachodniej strony zebrano z powierzchni pola niekompletne kości ludzkiego szkieletu i ułamki ceramiki. Sugerowałoby to istnienie być może cmentarzyska szkieletowego z okresu wczesnego średniowiecza². Jednocześnie u podnóża wału, także od strony zachodniej, zebrano ułamki naczyń neolitycznych, przynależących do kultury amfor kulistych³. Brak bliższych wzmianek o omawianym

¹ W. Łęga, *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń 1930, s. 546.

² Dane archiwalne Muzeum Archeologicznego w Gdańsku.

³ A. Szymańska, *Nowe odkrycia na Pomorzu Gdańskim w roku 1968*, „Pomorania Antiqua”, t. 4, 1971.

Ryc. 1. Ciepłe II, pow. Tczew. Plan grodziska

Fig. 1. Ciepłe II, Tczew district. Plan of fortified settlement

grodzisku w źródłach z XII—XIII w. dotyczących ziemi gniewskiej może świadczyć, że nie odgrywało ono może zbyt dużej roli. Grodzisko to opisuje W. Łęga⁴; wspomina też o wydobytej ceramice z okresu wczesnego średniowiecza. W czasie badań sondażowych przeprowadzonych w 1970 r. założone zostały 2 sondy o łącznej powierzchni 8,5 m². Sonda I o wymiarach 2,5 m $\times$ 3 m założona została wewnątrz grodziska, u podnóża wału, sonda II o wymiarach 1 m $\times$ 1 m pośrodku grodziska w orientacji wschód — zachód, w odstępie 29 m od sondy I w linii prostej.

Sonda I

W cienkiej warstwie humusu znajdowało się kilka mało charakterystycznych ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych oraz 3 ułamki naczyń neolitycznych, przynależnych do kultury amfor kulistych. Są to:

⁴ W. Łęga, o.c., s. 546.

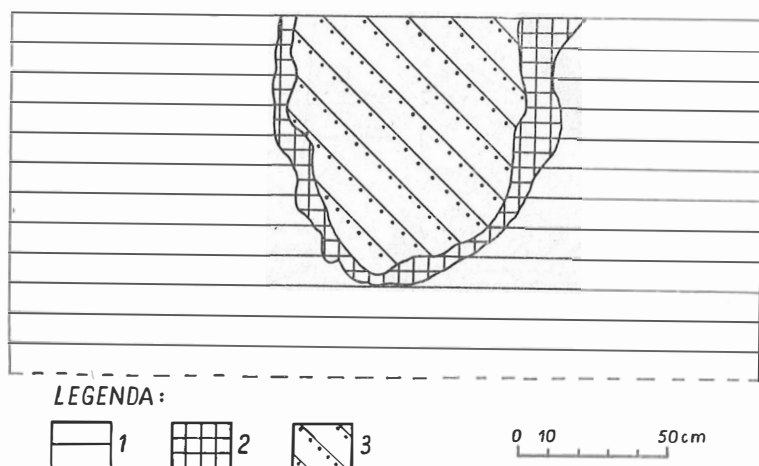
Ryc. 2. Ciepłe II, pow. Tczew. Sonda I — ułamki naczyń z warstwy I—III

Fig. 2. Ciepłe II, Tczew. Probe I — fragments of pottery from layers I—III

a) śródścienny fragment naczynia o zaokrąglonym brzuścu zdobiony poziomym rzędem ukośnych nacięć. Powierzchnia gładka, przełom jednobarwny, glina barwy brunatnej z domieszką średnioziarnistego tłucznia (ryc. 2a), b) fragment ucha glinianego, taśmowatego, po bokach zdobionego nakłuciami w kształcie nieregularnych trójkątów. Gлина barwy jasnobrunatnej z domieszką gruboziarnistego piasku. Grubość ucha 1,5 cm, szerokość 2 cm (ryc. 2 b) oraz c) fragment płaskiego dna po wewnętrznej stronie zdobionego dwoma rzędami niedbale wykonanych nakłuć. Powierzchnia gładka, glina barwy ciemnobrunatnej z domieszką gruboziarnistego piasku (ryc. 2 c).

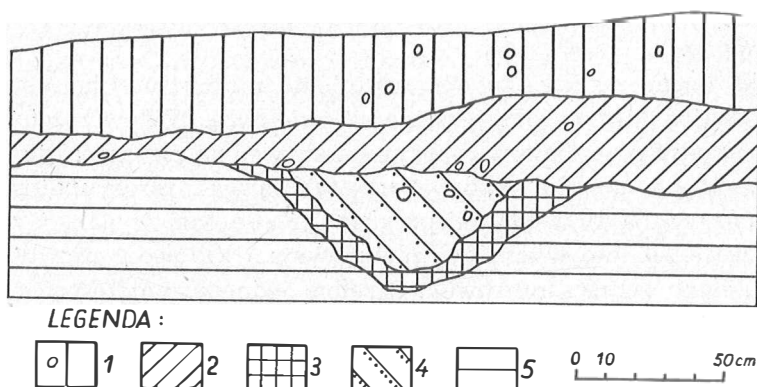
Warstwę II o miąższości od 30—50 cm stanowiła ciemnoszara gliniasta ziemia z liczną polepą. Dostarczyła ona dość licznych ułamków naczyń całkowicie obtaczanych, przedmiotów żelaznych, jak gwoździe, kabłąk od wiadra, haczyk, podkowa, oraz kości i kłów zwierzęcych. W warstwie tej w narożniku północno-wschodnim odkryto nieduże skupisko kamieni składające się z kilku otoczków, między którymi wystąpiła większa ilość kości zwierzęcych i kilka ułamków naczyń.

Warstwę III o miąższości do 30 cm stanowiła ciemnobrunatna gliniasta ziemia z nieliczną polepą i z kilkoma mało typowymi ułamkami naczyń. Z warstwą tą wiąże się mała jama uchwycona fragmentarycznie na głębokości 45 cm, której dalszy ciąg zagłębiał się w profilu zachodnim

Ryc. 3. Ciepłe II, pow. Tczew. Sonda I — rzut poziomy jamy: 1 — calec, 2 — ciemnogliniasta ziemia intensywnie przesycona węglem drzewnym, 3 — żółty gliniasty piasek

Fig. 3. Ciepłe II, Tczew district. Probe I — horizontal section of cave: 1 — virgin soil, 2 — dark clayey soil saturated with charcoal, 3 — yellow clayey sand

Ryc. 4. Ciepłe II, pow. Tczew. Sonda I — profil jamy: 1 — ciemnoszara gliniasta ziemia z liczną polepą i ceramiką (w-wa II), 2 — ciemnobrunatna gliniasta ziemia z nieliczną polepą (w-wa III), 3 — ciemnogliniasta ziemia intensywnie przesycona węglem drzewnym, 4 — żółty gliniasty piasek, 5 — całec (w-wa IV)

Fig. 4. Ciepłe II, Tczew district. Probe I — cave profile: 1 — dark-grey clayey soil with daub and pottery (layer II), 2 — dark brown clayey soil small amount of daub (layer III), 3 — dark clayey soil well saturated with charcoal, 4 — yellow clayey sand, 5 — virgin soil (layer IV)

(ryc. 3). W rzucie poziomym miała ona kształt wydłużonego półowalu o wymiarach 95 cm na osi północ—południe i 90 cm na osi wschód—zachód, a w profilu — w przybliżeniu trójkąta o głębokości 40 cm (ryc. 4). W rzucie poziomym brzegi jamy obrysowane były ciemną smugą gliniastej ziemi z węglem drzewnym, a wewnątrz wypełnione było żółtym gliniastym piaskiem. A zatem wypełnisko jej składało się z dwóch warstw: 1. warstwy żółtego gliniastego piasku z zawartością kilku mało charakterystycznych ułamków naczyń i kilkoma większymi kawałkami polepy, oraz 2. warstwy ciemnogliniastej ziemi intensywnie przesyconej drobnym węglem drzewnym. Powyższy układ warstw sugeruje, że ścianki jamy wyłożone były przypuszczalnie plecionką.

Warstwę IV stanowił całec w postaci zielonkawobrunatnej gliny.

Analiza materiału zabytkowego

Materiał zabytkowy stanowi głównie ceramika oraz przedmioty metalowe. Ułamki ceramiczne pochodzą od naczyń całkowicie obtaczanych, spośród których wyodrębnić można następujące formy: o profilu esowatym, z cylindryczną szyjką, beczułkowate (?), miskowate, grubościennie

w przybliżeniu dwustożkowate z listwami plastycznymi i inne, bliżej nie określone.

Wśród form esowatych wymienić można: 1. ułamki przykrawężne o szyjce dość wysokiej, zwężającej się górami. Wylew rozchylony silnie na zewnątrz z wrębem na pokrywę i krawędzią płasko ściętą. Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnista, barwa szarobrunatna. Średn. otw. 19 cm (ryc. 2 d); 2. ułamki przykrawężne o dość wysokiej, wyodrębnionej szyjce z lekko wychylonym wylewem i krawędzi prostej mającej pośrodku słabo zaznaczony rowek. Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, glina barwy ciemnobrunatnej. Zdobione na powierzchni u nasady szyjki poziomym rzędem nakłuć wykonanych patykiem, a poniżej poziomymi żłobkami. Średn. otw. 10 cm (ryc. 2 e); 3. ułamki naczyń, których profil jest lekko esowaty, o krótkiej szyjce i zaokrąglonym brzuscu zdobionym poziomymi, równoległymi żłobkami. Wylew słabo wychylony na zewnątrz, krawędź nieco ukośnie ścięta. Przełom jednobarwny, domieszka drobno i średnioziarnistego tłucznia, barwa brunatna. Średn. otw. 15 cm (ryc. 2 f); 4. ułamki naczyń o wyraźnie widocznym esowatym profilu, krawędź zaokrąglona, silnie wychylona na zewnątrz, bez wrębu na pokrywę. Powierzchnia zdobiona poziomymi żłobkami. Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa brunatna (ryc. 2 g); 5. ułamki naczyń o dość silnie wychylonym na zewnątrz wylewie, bez wrębu na pokrywę, krawędź ukośnie ścięta, szyjka krótka przechodząca łagodnie w zaokrąglony brzusek. Zdobione są u nasady szyjki poziomymi żłobkami i pojedynczym żłobkiem falistym. Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa szarobrunatna. Średn. otw. 13 cm (ryc. 2 h); 6. ułamki naczyń o silnie wychylonym na zewnątrz wylewie, krawędź ukośnie ścięta, bez wrębu na pokrywę. U nasady wklęsłej szyjki powierzchnia zdobiona ukośnymi nacięciami i poziomymi żłobkami. Przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia, barwa ciemnobrunatna. Średn. otw. 12 cm (ryc. 2 i).

Naczynia z cylindryczną szyjką reprezentuje fragment naczynia o krawędzi nieco skośnie ściętej ku wnętrzu i dość wydętym brzuscu. U nasady szyjki naczynie zdobione jest poziomym pasmem nakłuć wykonanych patykiem. Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia (ryc. 2 j).

Do naczyń beczułkowatych (?) zaliczyć można fragment naczynia z krawędzią zaokrągloną i lekko wyciągniętą na zewnątrz listewką, zdobionego poniżej krawędzi poziomymi żłobkami. Przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia, barwy jasnobrunatnej (ryc. 2 k).

Do naczyń miskowatych należą: 1. fragmenty mis o ściankach

prawie prostych i krawędzi płasko ściętej mającej słabo widoczny rowek. Zdobione są ornamentem wielokrotnej linii falistej. Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa jasnobrunatna. Średn. otw. 15 cm (ryc. 2 l); 2. fragmenty mis o prawie prostych ściankach, krawędzie lekko ukośnie ścięte do wewnątrz, zaopatrzone w niewielki, płytki rowek. Zdobione są obustronnie ornamentem poziomych żłobków dookolnych, z tym że po wewnętrznej stronie występują one w większych odległościach niż po zewnętrznej stronie. Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa szarobrunatna. Średn. otw. 19 cm (ryc. 2 ł).

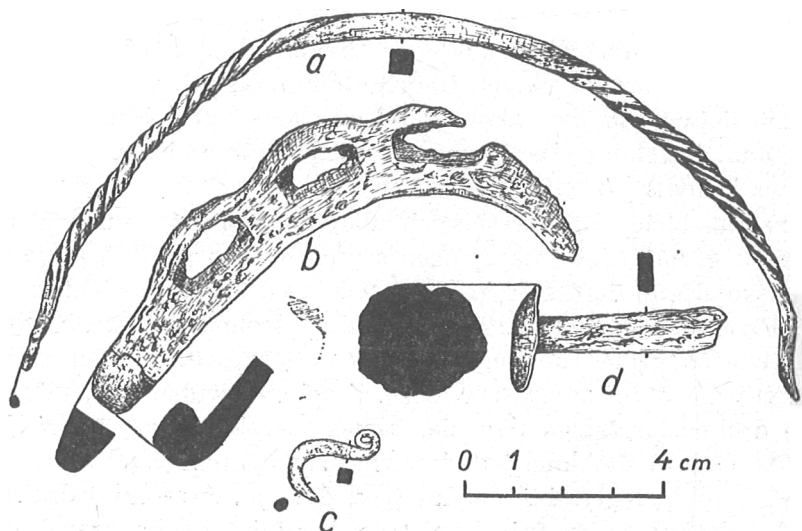
Naczynia grubościennie w przybliżeniu dwustożkowate występują w postaci śródściennych fragmentów mających w miejscu załomu plastyczne listwy zdobione ukośnymi nacięciami i głębokimi równoległymi rowkami. Przełomy dwubarwne, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa brunatna (ryc. 2 r).

Z innych, bliżej nie określonych ułamków naczyń wymienić można: 1. fragment górnej części naczynia o szyjce prawie prostej, mający krawędź płasko ściętą, dość szeroką, karbowaną od strony zewnętrznej (ryc. 2 m). Przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia; 2. fragment naczynia zdobiony geometrycznym ornamentem grzebykowym bliżej nie określonym (ryc. 2 n). Przełom dwubarwny, glina z domieszką drobnoziarnistego tłucznia, barwa szarobrunatna; 3. śródścienne fragmenty naczyń zdobione jodełkowym ornamentem grzebykowym oraz poziomymi, równoległymi żłobkami (ryc. 2 o, p). Przełom jednobarwny, domieszka drobno- i średnioziarnistego tłucznia, barwa szarobrunatna; 4. fragment górnej części naczynia z uszkodzoną krawędzią, zdobiony ornamentem grzebykowym w postaci rombów (ryc. 2 s). Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa brunatna; 5. części śródścienne naczyń zdobionych poziomymi rzędami ukośnych słupków oraz dookolnymi, poziomymi żłobkami (ryc. 2 t). Przełom dwubarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa szarobrunatna; 6. fragmenty naczyń zdobionych ornamentem linii falistej na przemian z dookolnymi, równoległymi żłobkami (ryc. 2 u). Przełom jednobarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia, barwa szarobrunatna; 7. część śródścienna naczynia zdobionego ornamentem krzyża maltańskiego (ryc. 2 w). Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa jasnobrunatna.

Z innych fragmentów wymienić można ułamek dna lekko wklęsłego ze śladem odtłuczonej części przydennej. Po stronie zewnętrznej znajduje się ślad stosowania podsypki. Przełom dwubarwny (ryc. 2 z). Poza tym część dna lekko wklęsłego, mającego pośrodku mały wypukły guzek o średnicy 1,7 cm. Przełom dwubarwny, barwa jasnobrunatna (ryc. 2 x).

Opisana wyżej ceramika jest typowa dla okresu od XI do XIII w. Najbliższą analogię do niej stanowić może ceramika z Gdańska⁵ oraz z innych stanowisk pomorskich, jak Gorzędziej, pow. Tczew⁶.

Przedmioty metalowe: 1. k a b ł ą k od wiadra wykonany z drutu żelaznego o przekroju kwadratowym, pośrodku gładki, a dalej ku końcom silnie skręcony. Wymiary: największa grubość drutu 0,4 cm, odległość między końcami 15,5 cm (ryc. 5 a); 2. p o d k o w a żelazna zacho-

Ryc. 5. Ciepłe II, pow. Tczew. Sonda I — przedmioty metalowe z warstwy II

Fig. 5. Ciepłe II, Tczew district. Probe I — metal objects from layer II

wana fragmentarycznie. Na obwodzie podkowy występują trzy nieregularne owalne otwory, a na końcu — zagięty ku górze zaczep. Wymiary: długość podkowy 9,3 cm (ryc. 5 b); 3. h a c z y k żelazny z cienkiego drutu o grubości 2 cm, o przekroju kwadratowym, mający jeden koniec zagięty, a drugi zwinięty w małe uszko o średnicy 2 mm (ryc. 5 c); 4. g w ó ź d ź żelazny o okrągłej główce i trzpieniu o przekroju prostokątnym osadzonym na środku główki. Wymiary: długość trzpienia 3,6 cm, średnica główki 2,5 cm (ryc. 5 d).

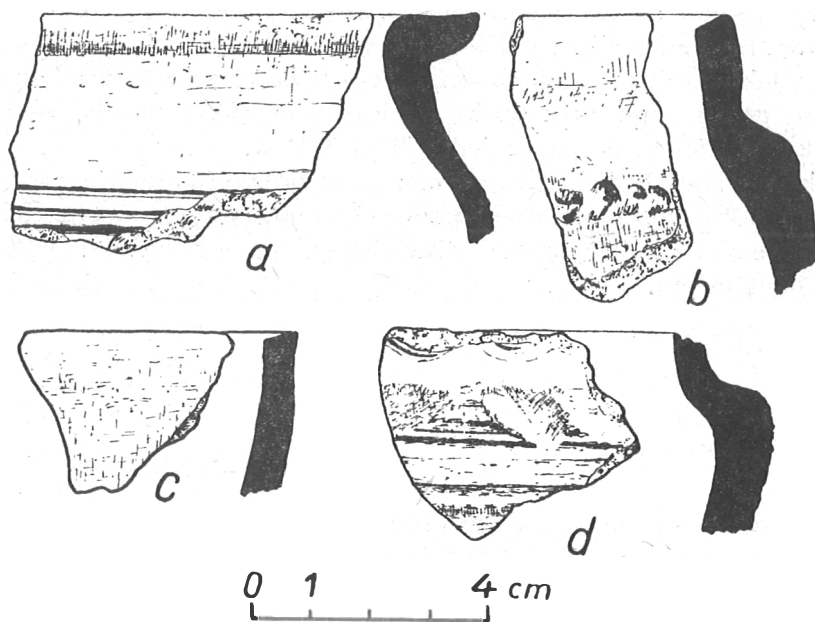
⁵ B. Lepówna, *Garncarstwo gdańskie w X-XIII w.*, „Gdańsk Wczesnośredniowieczny”, t. 7, 1968.

⁶ E. Kuszevska, *Gorzędziej wczesnośredniowieczny w świetle wstępnych prac archeologicznych*, „Gdańsk Wczesnośredniowieczny”, t. 4, 1961.

Wymienione przedmioty metalowe na podstawie analizy porównawczej⁷ pokrywają się z chronologią ceramiki.

Sonda II

Pod cienką warstwą humusu wystąpiła warstwa ciemnobrunatnej gliniastej ziemi, której miąższość dochodziła do 70 cm. Dostarczyła ona małej ilości kości zwierzęcych, wiórów krzemiennych, 1 gwoźdź oraz zaledwie kilkunastu ułamków naczyń całkowicie obtaczanych, spośród których wymienić można: 1. ułamek przykrawędny o profilu lekko esowatym i wylewie wygiętym poziomo. Na krawędzi widoczny jest słabo zaznaczony rowek. U nasady szyjki fragment zdobiony jest poziomymi,

Ryc. 6. Ciepłe II, pow. Tczew. Sonda II — ułamki naczyń
Fig. 6. Ciepłe II, Tczew district. Probe II — fragments of pottery

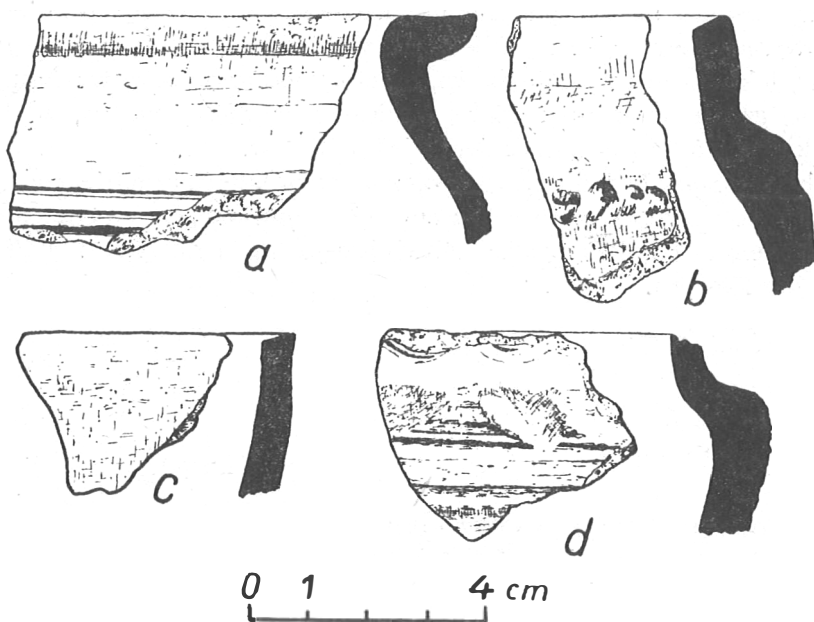
równoległymi żłobkami. Przełom jednobarwny, domieszka drobno- i średnioziarnistego tłucznia, barwa jasnobrunatna. Średn. otw. 17 cm (ryc. 6 a); 2. fragment naczynia z cylindryczną szyjką o dość wydętym brzuscu, krawędź lekko ścięta do wewnątrz. U nasady szyjki znajduje się

⁷ K. Łukasiewicz, *Przedmioty żelazne z Gniezna*, [w:] *Gniezno w zarysie dziejów (od VIII do XIII w.) w świetle wykopalisk*, Poznań 1939, s. 41—65; W. Kočka, E. Ostrowska, *Prace wykopaliskowe we Wrocławiu w latach 1949—1951*, „*Studia Wczesnośredniowieczne*”, t. 3, 1955, s. 273, tabl. 77, ryc. c, g.

Wymienione przedmioty metalowe na podstawie analizy porównawczej⁷ pokrywają się z chronologią ceramiki.

Sonda II

Pod cienką warstwą humusu wystąpiła warstwa ciemnobrunatnej gliniastej ziemi, której miąższość dochodziła do 70 cm. Dostarczyła ona małej ilości kości zwierzęcych; wiórów krzemiennych, 1 gwoźdź oraz zaledwie kilkunastu ułamków naczyń całkowicie obtaczanych, spośród których wymienić można: 1. ułamek przykrawędny o profilu lekko esowatym i wylewie wygiętym poziomo. Na krawędzi widoczny jest słabo zaznaczony rowek. U nasady szyjki fragment zdobiony jest poziomymi,

Ryc. 6. Ciepłe II, pow. Tczew. Sonda II — ułamki naczyń

Fig. 6. Ciepłe II, Tczew district. Probe II — fragments of pottery

równoległymi żłobkami. Przełom jednobarwny, domieszka drobno- i średnioziarnistego tłucznia, barwa jasnobrunatna. Średn. otw. 17 cm (ryc. 6 a); 2. fragment naczynia z cylindryczną szyjką o dość wydętym brzuchu, krawędź lekko ścięta do wewnątrz. U nasady szyjki znajduje się

⁷ K. Łukasiewicz, *Przedmioty żelazne z Gniezna*, [w:] *Gniezno w zarysie dziejów (od VIII do XIII w.) w świetle wykopalisk*, Poznań 1939, s. 41—65; W. Kočka, E. Ostrowska, *Prace wykopaliskowe we Wrocławiu w latach 1949—1951*, „*Studia Wczesnośredniowieczne*”, t. 3, 1955, s. 273, tabl. 77, ryc. c, g.

ornament w postaci poziomego pasma nakłuć. Przełom jednobarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa jasnobrunatna (ryc. 6 b); 3. ułamek misy o prawie prostej ścianie, krawędź nieco skośnie ścięta do wewnątrz. Powierzchnia gładka barwy szarobrunatnej, domieszka średnioziarnistego tłucznia (ryc. 6 c); 4. śródsścienny fragment naczynia o silnie zaznaczonym załomie brzuśca, zdobiony ornamentem głębokich, ukośnych słupków linii falistej i równoległych żłobków. Przełom dwubarwny, domieszka średnioziarnistego tłucznia, barwa brunatna (ryc. 6 d).

Uwagi końcowe

Chronologię grodziska Gieple II z uwagi na nieliczny materiał za- bytkowy ustalić można jedynie na podstawie ceramiki i przedmiotów metalowych datowanych na XI—XIII w. Sądząc jednak ze stratygrafii warstw, jak również ich miąższości, należy wykluczyć możliwość funkcyj- nowania grodu przez trzy wieki. Wnioskować raczej można, że istniał stosunkowo krótko i powstał między XI a XIII w.

Obecny stan badań, jak również analiza konfiguracji terenu poz- wala na potwierdzenie dotychczasowych wniosków, że wyżej opisany obiekt spełniał funkcję grodu strażniczego na lądowym i wiślanym szlaku handlowym.

ALEKSANDRA SZYMANSKA

RESULTS OF SOUNDINGS IN FORTIFIED SETTLEMENT RUINS II AT CIEPŁE, TCZEW DISTRICT

Summary

The Early Mediaeval fortified settlement Ciepłe II, is located to the south- east, about 300 metres from the Ciepłe State Farm and about 250 metres east of a high hill. Its shape is that of an irregular oval with an inside diameter of 85×80 m.

Its location on the very edge of the Vistula upland, offered favourable de- fensive possibilities. To the west it is entrenched by a poorly preserved rampart, the base width of which, in its present state, amounts to about 8 metres (Fig. 1). To the south and north, it is surrounded by deep gullies.

Due to the systematic destruction of the settlement as the result of ploughing, soundings were carried out to determine the chronology, stratigraphy and charac- ter of the object. Two probes with a total area of 8.5 sq. metres, were established. Four culture layers were found at the base of the rampart in probe I, measuring 2.5×3 m., established inside the settlement. A small two-layer pit observed frag-

mentarily (Fig. 4), is from layer III. The material from probe I comprises pottery fragments (Fig. 2a—x), metal objects (Fig. 5a—d), animal bones and charcoal. The pottery fragments include forms of pots with an „es”-shaped profile, those with cylindrical necks, barrel-shaped, bowl-shaped, biconical with ornamental strips, and others not clearly defined. The metal objects comprise: a bucket handle made of iron wire, half an iron horse-shoe, a hook of thin iron wire and an iron nail.

Probe II, measuring 1×1 metre, set up in the centre of the settlement gave only a small number of pottery fragments (Figs. 6 a—d), animal bones, several flint chippings and 1 iron nail.

The chronology of the Ciepłe II fortified settlement can only be established by basing on the pottery and metal objects dated XIth—XIIIth century.

The present state of research and also an analysis of the sculpture of the terrain, confirms the conclusions so far, that the above-mentioned object fulfilled the function of a border fortification on the overland and Vistula trade routes.